

ցուր առ նա զօրէնսն Մովսիսի՝ սպա-
նանելով զնա: Եւ չողաւ ելիոս քաջա-
նայն՝ հմուտ օրինայն, 'ի ցեղէն եղիա-
զարու, յազգէ տանն Հեղեայ. և ունէր
նա մայր 'ի նոյն ազգէ, որ պատուի-
րեաց նմա և ասէ. Մի հաղորդիր, որ-
դեակ, խորհրդոց Հրէիցն. քանզի
պատգամն մարգարէից և առակ օրի-
նաց, և բանն Աստուծոյ կենդանայ՝
Գնաց ընդ նմա և Ղունկիանոս կարս-
նացի. և երթեալ՝ զիպեցանս աւուրն
խաշելով թեան, Եւ իրմբ պատանիկն ²
պնդեաց զգեհոսն, զմայր իլիոսի ընդ-
ոստոյց ³ մասն մարգարէութեան՝ որ
'ի նմա, և ասաց. 'ի խաղաղութիւն հե-
թանոսաց՝ թագաւորդ իսրայելի, փր-
կիչ աշխարհի. և երիցս, վայ ձեզ՝ սպա-
նողք արարչին ձերոյ ⁴. այլ խնայեա 'ի
մեզ, տէր Աստուած մեր: Եւ հանգեալ՝
'ի ֆրիստոս հաւատացեալ նոյն ժա-
մայն: Իսկ փորանկեալ պատմուածանն
վիճակաւ հասեալ եղև Մցխիթայ Հրէի-
ցըս. և առեալ իլիոս՝ եմբր զնա 'ի
տուն իւր: Եւ ընդ առաջ երթեալ քոյր

նորա՝ առեալ համբուրէր, և զնէր 'ի
վերայ լանջայն, և աւանդէր զհոգին՝
ֆրիստոսի, երիս ունելով պատճառ,
զմահն Տեառն, և զմորն մահն, և զեղ-
բօրն միաբանիլն ընդ Հրեայսն: — Եւ
Ազրիկ էր թագաւոր Վրաց, լուեալ
պոսնացաւ, բայց ոչ կամեցաւ առ ին-
քն ունել զպատմուածան մեռելոյն. և
պահեցին զնա 'ի ներքոյ նոճի ծառոյն՝
որ բերեալ էր զտունկ նորա 'ի Լիբա-
նանէ: Եւ ասն տունն իլիոսի, որ կայ
յարևմտից Մոգթայ կամրիլն:

Իբրև լսէին զայս ամենայն Հրեայքն՝
ամաշէին յանձինս իւրեանց, և խոր-
հեցան քարկոծել զնա. քանզի կորովի
իմաստութեամբն իւրով 'ի Հին կտա-
կարոնաց անտի ճշմարտէր զաստուա-
ծութիւնն ֆրիստոսի, ընդ Հօր և ընդ
Հոգւոյն փառաւորել: Եւ լուեալ թա-
գաւորին զաղմուկ Հրէիցն՝ սաստեաց
նոցա. և հրամայեաց մի արգելուլ զքա-
րոզութիւնն զոյն յաշխարհէն իւրմէ.
Քանզի լուեալ էր զհրաշան՝ որ եղև 'ի
Հայս և 'ի Հռոմս:

1 Այս է՝ ֆրիստոս և պատգամն մարգարէից
և առակեալն յօրէնս և ինքնին բանն Աստուծոյ:
2 Անծանօթ և ինձ նշանակութիւն բառիս,
զոր անտեղի համարիմ անուն յասուկ ասել.
նշանակիցէ թերեւս Գալիլէ, և կամ մանաւանդ
Բէլառ, առեալ 'ի յունէն Παναζωγω.

3 Բօր. Ընդ սփոյն:

4 Պրոսէ թարգմանէ. Եւ երիցս յաւել. Վայ ձեզ.
և այլն: Ըստ Վախթանգայ մայրն իլիոսի 'ի
Մցխիթա կայով՝ Լուսա զձայն րեւեռելոյն ըզ-
ֆրիստոս 'ի թաշին յԵրուսաղէմ, և հաւատաց
'ի նա:

Կր շարունակելի.

ՀԱՄԱՌՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԱՆՀՆԱՐԻՆ ԿՈՏՈՐՈՒՄՈՎՔ ԱԻԵՐՄԱՆ ՏՓԽԻՍ ՔԱՂԱՔԻ

զոր արար յելուզակօրէն պատերազմաւ Աղա ՄԵՆՃԱՄԷՏ Խանն, փախուցեալ
գժերունի արքայն Վրաց գՀերակլ Բ, յամի Տեառն 1798:

Յաւուրս թագաւորութեան Կոս-
տանդնուպօլսոյ Սուլթան Սէլիմի ֆի,
և ինքնակալութեան Ռուսաց Նեքտա-
ռինեայ կայսրուհոյն, 'ի չորրորդ ամի
աղգովին ապստամբութեան Գաղղիա-
ցւոց, Խան ոմն ծեր, որ իշխէր 'ի խո-

րին Պարսիկս 'ի նահանգս ինչ, յա-
նուն Աղա ՄԵՆՃԱՄԷՏ Խան ներքինի,
խորագետ յոյժ, խորհեցաւ 'ի միտս
թագաւորել համօրէն Պարսկաստանի
և անուանիլ Շահ: Սկսաւ ժողովել զօրս
բազում յոյժ, և կոչեալ զընկալ կանսն

Պարսից՝ ընդհանուր իմն ժողով հատ-
քեալ՝ մերկանայր զխորհուրդս սրտին՝
ճողով՝ ճարտարխօսութեամբն ատենա-
բանեալ, թէ օրինաց կրօնի տարա-
ծման, և վաղեմի քաջանուն յաղթանա-
կութեանցն Պարսից համբաւոյն, և հա-
մարէն երկրին խաղաղութեան և ազ-
գին փառաւորութեան՝ միապետու-
թեամբն իւրով, նորոգման իսկ է վրէժ-
խնդիր, ընդ որ հաճեցեալ ամենե-
ցուն՝ խօստացան նմա զհնազանդու-
թիւն և զգործակցութիւն յամենայնի՝
'ի գլուխ տանել զայս խորհուրդ ան-
վրէպ: Որոշեցաւ 'ի ժողովի անդ՝ առա-
քել զղեսպանս առ թագաւորն Կոս-
տանդնուպօլսոյ, և առ կայսրն Գերմա-
նացոց (գլուցէ Գաղղիացոց), առնու-
լ և 'ի նոցանց զհաճութիւն. որոց մինն
լուի ընկալաւ, բայց միայն՝ զի տիրե-
ցէ բովանդակ վրաստանի. և միւսն եղ
թէութիւն, զի եթէ զբաւեսցէ գխորե-
լն, անուանեցի Շահ: Ընկալեալ
զպատասխանիս, իսկ և իսկ ձեռն 'ի
գործ էարկ, առաքելով նախ հատուած
ինչ զօրաց յարեւել կոյս, և բանակն
մեծ զ'նի, գէմ՝ եղեալ 'ի սահմանս
վրաստանի ժամանել, 'ի հնազանդու-
թիւն ամելով զառ ճանապարհին խանս
զիշխանս Պարսից՝ մինչ և 'ի քաղաքն
Շօշ. ուր խանն իպարհիմ, զի բարե-
կամէր Հերակլի վրաց արքային, 'ի զի
մի հարեալ առաջապահ զօրացն՝ վաս-
տակեցոյց զնոսս յյոժ, մինչ և թողեալ
զնա զօրացն անցին 'ի վիրս կոյս, զի
նուաճեալ զսա, զիւրաւ ապա տիրել
ունին և նմա: Եւ 'ի ժամանելն զօրացն
մերձ 'ի սահմանս վրաց, զեսպան ա-
ռաքեցին առ Հերակլ՝ պահանջելով
զհնազանդութիւն նորա և զպատանդ,
և զհարկս յամենայնէ, որպէս զի այս-
պիօի հպատակութիւն սորին հաստա-
տեսցէ զՇահութիւն ներքինւոյն: Բաց-
ասական պատասխանեաւ յետս դար-
ձոյց զղեսպանն՝ արքայն Հերակլ, և
լուր 'ի Սօզոսօգ առ զօրապետն Ռու-
սաց փութացուցանէր՝ յօգնութիւն
իւր ժամանել. զի կայսրուհին կացու-
ցեալ էր անդ զօրս քսան և հինգ հա-

զարաց՝ 'ի պահպանութիւն վրաստա-
նի, սպասել ազգարարութեան վրաց,
որում փոխանակ զօրաց՝ պատասխանի
առաքեաց զօրապետն Ռուսաց, թէ մի
զանդիտեր 'ի նմանէ փառս ինչ կրել, և
թէ՝ պատրաստ եմ զօրքս ժամանել,
միայն սպասեմ ահա յարքունուստ
անդրէն հրամանագրի, (քանզի նախա-
պաշարեալ էր զնա ներքինին՝ պատ-
ճառանօք այցելութեան սահմանակից
քաղաքացն, որոց նախնիք իւր եր-
բեմն տիրէին, ստուղեալ ևս էր, սասն,
ընծայիք զզօրապետին սիրտ, կամ
խորհրդով իմն գուցէ թոյլ տուեալ սա
նմա՝ նուաճել զՀերակլ, և յափշտա-
կել զվրաստան, զի ապա ինքն եկեալ
և հալածեալ զներքինին՝ գրաւեսցէ
իրաւամբ զվրաստանն ողջոյն, որպէս
եղև իսկ): Զայս պատասխանի առեալ
անօգնական ծերունւոյն Հերակլի, վհա-
տեցաւ, զի անպատրաստ գտաւ զօրա-
ժողովն իրնելոյ՝ յուսով պատրաստա-
կան զօրացն Ռուսաց. ապա կոչեաց
յօգնութիւն զփոքր վրաց իշխանն Զայն-
խըպաշու զվրացման, որ հապճեպ զեր-
կոտասան հազարս արանց առեալ փու-
թացաւ 'ի Տփլիս. որում՝ ընդառաջ ել
Հերակլ մեծաւ հանդիսիւ, ընկալաւ 'ի
քաղաք իւր: Եւ այն ինչ մերձեցաւ
լուր թշնամեացն, ահա մեասասն հա-
զարքն զօրաց Սաղոմոնի 'ի փախուստ
ցրուեցան, և մնաց հազար միայն: Իսկ
Հերակլեանքն, երկու հազարք, մետա-
սան եւեթ եւրոպացի թնչանօմօք, ե-
րեքհարիւր արուեստաւորօք, և երկու-
տասն կառավարչօք, և երկըքումք
վարժ՝ առաջին և երկրորդ սպարապե-
տօք, անուն առաջնոյն Գարրիէլ մեծա-
ւոր, և երկրորդին Գէորգ մեծաւոր.
սօքօք միայն ել Հերակլ և զնաց զճա-
նապարհ աւուրց երկի՝ ունել զկիրճ
մտից թշնամեացն, և բանակեցաւ անդ՝
սպասելով Մօզոսօգեան զօրացն ժամա-
նելոյ: Եւ մնացեալ զուուրս վիշտա-
սան, ստուգեաց 'ի լրտեսաց զմերձե-
նալ թշնամեաց մեծի բանակին, որում
հրամայէր ներքինին: Մանեաւ և զմիւս
բանին ընդ սմա՝ երկոցուն խանիցն

Այրարատեան գաւառին, և Կէնճէու-
Հաւատայ և Մեհր Մէճնունին, ընդ ու-
րոց բարեկամ էր, և օգնութեան նոցին
յուսայր: Սոքա ընդ ժամանակ ներքի-
նայն զօրօք 'ի Կէնճէ, (կամ առ երկու-
դի, և կամ առ Հին մախանացն՝ որ առ
Հերակ), ելին ընդ առաջ նորա, դա-
շինս կռեցին հպատակութեան, և միա-
բանեցան ընդ նմա՝ բնաջինջ 'ի վրաց
զվարաստան կայուցանել: Ապա ժողո-
վեալ և սոցա զբազմութիւն զօրաց՝
առաջատակ հանձին, և բանակն մեծ
խաղայր ժամանել 'ի սահմանն: Զայս
ամենայն լուեալ անզօր ժերունդն Հե-
րակի, և զզօրացն թշնամեաց յոգնա-
թիւ բազմութիւն, տեղի ետ, և խաղա-
ցոյց զայբատին բանակ իւր ընդ կրուն-
կն, և եհաս յեզերս այդեստանեայիր
կէս փարսխաւ հեռի 'ի քաղաքէն
իւրմէ: Ապա և թշնամեացն անարգել
մտեալ ընդ կիրճն յերկիրն, բանակե-
ցան 'ի դաշտին Սօղանլիս անուանեալ
գեղջ: Ե կարգեաց ներքինին զզօրս իւր
դասս դաս, և զառաջեալ առաքեաց
զօրապետ մի քաջ չորս հազար ա-
րամբ՝ փաստակեցուցանել զքաջնուն
զանպարտելին Հերակ, որպէս զի դի-
րաւ մարթասցի ապա ինքն յողթել
նմա: Լուեալ զայս ամենայն բնակչաց
քաղաքին՝ սասանեցան, քան, լուծան,
և կարողքն՝ էր որ հեծեալ, և էր որ
հետի, խոյս ետուն 'ի լեռնակողմն կով-
կասու, զանձինս ապրեցուցանել: (որոց
պատահեալ՝ փախտեայ մետասան
հազարացն Սողմոնեան զաղթելոց,
կողպտեցին մերկային զնոսա՝ փոխա-
նակ օգնելոյ, և կախեան): Հասեալ
թշնամեացն յայնչոյս այդեստանեայն,
յարձակեցան 'ի վերայ սակաւաթիւ՝
բայց հաւատարիմ զօրացն Հերակեայ,
և ժամս չորս պատերազմեալ՝ մեծ մասն
զօրաց թշնամեաց գլխաթաւալ 'ի թընդ-
անօթացն հերակեանցն կործանէին:
օրինակ իմն իբրև 'ի հատու մանդա-
ղացն քաջաշարժ հնձողաց, չեղջաչեղ
շրջեալ, դիտապատ դիզանէին յե-
րեսս երկրի: Զոր տեսեալ մնացորդացն՝
լքան, պարտասեցան, և փախուցեալ

յերեսացն վրաց, անկան 'ի բուն բա-
նակն բռնաւորին, այնպիսի իմն խռո-
վայոյց տրտունջ բարձեալ վնմանէ, մին-
չև սակաւիկ միւս ևս, և մտանէր երկ-
պառակութիւն 'ի բանակ անդր, իսկ
բռնաւորին առժամայն հասեալ 'ի վե-
րայ՝ շիջուցանէր, խաղաղէր, քաջալե-
րէր զնոսա, և խրախուսէր զամենեան
'ի ստացումն աւտրից և դերեայ. և
զբուն բանակն ողջոյն յառաջ խաղա-
ցուցանէր. և ընդ առաւօտն ժամանեալ
յանդիման աղբատին զօրաց և թնդա-
նօթացն վրաց, սկիզբն առնէր մար-
տին: Եւ մինչև յիկէս օր հրացանս առ
միմեանս՝ կոյր զկուրայն արձակէին, դի-
մառախլապատ էր երկիր. ապա 'ի մեր-
ժեղ միզին յարեւելեան հողմոյն՝ աչս
ամբարձեալ տեսին զուկաւաւոր զօրս
վրաց՝ քաջալերեալ զօրացան, և սոքա
'ի նոսին հայեցեալ յանթիւ բազմու-
թիւն (որք էին իբր ութսուն հազար
արանց) պարտասեալ լքան, իսկ բռն-
նաւորն ներքինի, որ 'ի վերայ լերին
կացեալ՝ դիտակն 'ի ձեռին՝ զօրացն
հրամայէր. հայեցեալ և յայնչոյս քա-
ղաքին՝ տեսանէր զմանկունս՝ կանայս՝
և զայլկունս բնակչաց, որք իբր 'ի սառ-
նամանեաց վարեալ փոթորկէ՝ ձիւնա-
թաթաւ իմն գլխովք զեղեալ 'ի դաշ-
տին, համակ սպիտակ երեւցուցանէին
զայն վայր ընդարձակ: Ապա նորոգ
խրախոյս առ իւրան բառնայր, փութալ
զրաւել զքաղաքն, և զօրէն բազէից
յայն որս աղանեաց խոյանալ, Գալա-
լերեալ զօրացն՝ և ևս սաստկացուցա-
նէին զպատերազմն յոյժ, մինչև Հե-
րակ թէպէտ և բազում արութիւնս
քաջութեան ցուցեալ էր անդ, հայե-
ցեալ թէ յոյժ սակաւ մնային իւրքն,
խորհեցաւ ապրեցուցանել զանձն, և
խոյս ետ յայլուր յամուր բերդ իւր
անկանել. և մինչև էր ժամանեալ 'ի
բաղանեաց գունն, ահա հատուած ինչ
թշնամեաց այրուծիոց զհետ պնդէին
կենդանոյն ձերբակալել զնա. զոր
տեսեալ 'ի քաղաքէն, ուղղեցին զթընդ-
անօթս 'ի հետամուտս, ոչ թողացու-
ցանէին ժամանել առ նա, մինչև գեր-

ծուցեալ եհաս' ուր դէմ եղեալն էր։ Արդ պատեհաւորաբար ընդ թնդանօթից զօրանայր, և արուեստաւորայն զօրութիւն նուազէր, մինչև տիրեալ սոցա երկիւղ տագնապի, 'ի փախուստ ճեպէին թողեալ զգործիս, և մնացին միայն առաջին և երկրորդ սպարապետք երկոքին, որք և ես արիաբար վարեալ զթնդանօթան՝ դառաւմն թշնամեաց տագնապ տրկանէին։ Բայց սպարապետն 'ի հրացանիցն թշնամեաց 'ի մահ վիրաւորեալ, մնաց առաջինն միայն։ Որ և զվերջին ճիգն 'ի գործ եղեալ արիաբար, բազում կոտորածս արար զընդակօք։ ապա 'ի կողմանց յարձակեալ 'ի վերայ բազմութիւն թշնամեացն, կենդանոցն կտլան զնա, և չարաչար սպանին զնա։ Տեսեալ Սաղոմոնի, եթէ մատնեցաւ քաղաքն, փախստական մարտիւ ճողոպրեցաւ յերկիր իւր։ Ընդ որում մարթագաւ զերծանել նժգեհացեալն անդ՝ ականատեսս պատմիչս անցիցս, ուր գրեաց։

Ապա տեսեալ թշնամեաց զքաղաքն թափուր 'ի պաշտպանողաց, գրոհ ատեալ դիմեցին առ հասարակ, և մտեալ հարին կոտորեցին, և ապա յաւար հարկանէին զոր ինչ և գտանէին։ տանջէին նաւթեայ հրով զեկեղեցականս և զծերս քաղաքին՝ յայտնել զինչս գաղեալս։

Գերեցին զմանկամարդս, զկանայս, զղստերս և զմանկունս՝ զորս 'ի քաղաքին և զօրս 'ի գալտին ցրուեալս, և զբազումս 'ի ծերոց սրոյ ճարակ ետուն։ Չարքունիս, զեկեղեցիս և զվանորայս դատարկեցին յամենայն զարդուց և սպասուց և 'ի հուր ծախեցին։

Չարչարէին սպանանէին առաւել ևս զդենակիցս իւրեանց զմահմտական բերդարնական անդ, յաւար և 'ի գերութիւն մասնեալ։ Այս ամենայն գործ կատարեցաւ 'ի մէջ աւուրց քսանից։

Ի վախճանի 'ի թիւ արկեալ զմեռեալս վրաց թէ 'ի պատեհաւոր և թէ 'ի կոտորածի աստ՝ գտին իբր յիսուն հազարաց, և գերեալք բազում։ Կացեալ անդ քաղաքաւեր բռնաւորին իբրև ամիսս երկու, և լուեալ զխաղաղ զօրացն Ռուսաց քսան հազարաց ընդ Ալանաց դուռն՝ դէպ առ Պարսկաստան, և երեք հազարաց՝ դէպ առ ինքն, ինքնահալած եղև համայնիւք, թուեալ զՏիֆլիս քաղաք աւերակ, խղճալի մերկ ապրեցեալովքն։ Ուր դարձ արար սպա շերակ արքայ, և սուգ մեծ էաւ 'ի վերայ աւերածոց քաղաքին, և կոտորելոցն։ Վախճան սահմանաւ կցացս խռովութեանց եղև այս, զի՝

Ոմն եհար զաւար, ոմն եղև թշուառ,

եւ այլ ոք օտար՝ էաւ զայն դաւառ։

Միայն մնաց վայ մեռելոց,

եւ գերելոց աստագեղոց։

Գրեցաւ 'ի Տիֆլիս փայտակարանի 'ի մագիստրոս զերծելոյ, յամի Տեսուն 1796 յունիսի, ընդարձակութեամբ բառից յաճախութեան։

Յորմէ յապաւելով իմն 'ի խիտ առ խիտ տերևոց բազմակոյտ բառից՝ զպրտուղ պատմութեան 'ի լոյս արեւու հալանեալ, վերծանողացն մտաց հասու գործել կամեցեալ, համառօտեցաւ 'ի յԱրմէ 'ի Կոստանդնուպօլիս, 1796 յունիսի։

ՅԵԱՏԱՅԱԿԵՐ ՈՐՏ

